

TARP ISTORINĖS IR ETNOGRAFINĖS LIETUVOS: AR BUVO BANDYTA IEŠKOTI LIETUVOS AUTONOMIJOS FORMULĖS 1905 METAIS?

DR. RIMANTAS MIKNYS

*Lietuvos istorijos institutas
The Lithuanian Institute of History
Kražių 5, LT-01108 Vilnius
El. paštas miknys@istorija.lt*

Santrauka

Straipsnyje toliau plėtojama Lietuvos istoriografijos, nagrinėjančios Lietuvos politinę istoriją, aktuali problema – kaip ir kada susiformavo Lietuvos modernaus valstybingumo koncepcija. Straipsnio tikslas – kiek išsamiau, nei iki šiol yra tai padaryta istoriografijoje, pristatyti ir panagrinėti, kaip lietuvių politikų buvo apsispręsta renkantis tarp istorinės ir etnografinės Lietuvos valstybingumo formulės. Mažiau dėmesio kreipiamą į tai, kaip tai buvo daroma, bet daugiau norima pasiaiškinti, naudojant iš esmės naratyvinį ir analitinį metodus, kokias problemas lietuviams politiškai „manevruojant“ buvo galvojama, siekiama spręsti ir ką tie „manevrai“ to meto lietuvių politikams padėjo suvokti?

Atlikto tyrimo pagrindu konstatuojama, kad: demokratinės orientacijos lietuvių politiniai veikėjai dar iki Didžiojo Vilniaus Seimo – 1904–1905 metais, siekdami aktualizuoti „Lietuvos autonomijos“ klausimą to meto Rusijos liberalinių politinių jėgų aplinkoje, bandė derinti etnogra-

finės Lietuvos koncepciją su demokratiškai nusiteikusių Lietuvos lenkų, Vilniaus baltarusių ir žydų veikėjų ginamu Istorinės Lietuvos projektu. Taip jie norėjo užkirsti kelią galimiems kitiems Lietuvos autonomijos projektų teikimams, kurie būtų kėlę pavojų, kad apskritai toks klausimas, šalia Lenkijos ir Suomijos autonomijų, būtų pripažintas Rusijos politinio gyvenimo realija.

Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose korekcijos link Istorinės Lietuvos projekto 1905 m. lietuvių politikų buvo daromos siekiant pritraukti Lietuvos lenkų, Vilniaus baltarusių ir žydų demokratinės orientacijos politikus savo siekiams Lietuvos autonomijai etnografinėse ribose įgyvendinti ir išvengti su baltarusiais bei lenkais konfrontacijos dėl LDK istorinio-kultūrinio paveldo bei Vilniaus priklausomybės.

Tyrime aptartos diskusijos rodo, kad lietuvių politiniai veikėjai, iš esmės, galutinai atmetė Istorinės Lietuvos projektą kaip keliantį pavojų užbaigti modernios lietuvių tautos konsolidaciją, ir netgi apskritai lietuvių tautos egzistencijai. Diskusijos atskleidė, jog lietuviai nuogąstavo, ar pajėgs dar nesustiprėjusi lietuvių kultūra atsispirti ne tik senas tradicijas, bet ir turinčiam potencialias sąlygas toliau plėtotis LDK kultūros lenkiškajam variantui. Todėl jie, remdamiesi lietuvių tautos interesais, rinkosi kelią, kuris vedė į tautinę valstybę, tačiau komplikavo modernios lietuvių tautos ryšį su LDK valstybine ir kultūrine tradicija.

Tyrime aptartos diskusijos tapo viena iš priežasčių, atsisakant per visus 1905 metus buvusios labai populiarios Steigiamojo Seimo sušaukimo idėjos, nes jame vėl galėjo iškilti Istorinės Lietuvos projektas. Antra vertus, šios diskusijos išryškino poreikį šaukti išskirtinai „Lietuvių susirinkimą“, kuris ir turėjo užtvirtinti Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose formulę kaip modernios lietuvių tautos valios išraišką. Tokiu susirinkimu ir tapo 1905 m. gruodžio 4–5 d. įvykęs Didysis Vilniaus Seimas.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvių suvažiavimas Vilniuje; Steigiamojo Seimo idėja; Lietuvos modernaus valstybingumo koncepcija; etnografinės Lietuvos autonomija; istorinės Lietuvos autonomija; Lietuvos ir Baltarusijos politinė autonomija; LDK valstybinė ir kultūrinė tradicija; Vilniaus demokratinė lietuvių, lenkų, baltarusių, žydų inteligentija.

Ivadas

Vienas pagrindinių Didžiojo Vilniaus Seimo (toliau – DVS) nutarimų punktų skelbė:

„Reikalauti Lietuvos autonomijos su seimu Vilniuje, išrinkto visuotiniu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu, neskiriant lyties, tautos, tikėjimo. Toji autonomiškoji Lietuva turi būti sudėta iš dabartinės etnografinės Lietuvos, kaipo branduolio, ir tų pakraščių, kurie dėl ekonomiškių, kultūriškų, tautiškų arba kitų priežasčių traukia prie to branduolio, ir kurių gyventojai priklausyti prie jos panorės...“¹.

Vadinasi, aiškiai buvo įvardyta, kokia tauta, kokios tos tautos būvio ribos ir kokia tvarka – politinis režimas – padės tautai gyventi. Lietuvos istoriografijoje² beveik neabejojama, kad, pradėdant pirmosiomis lietuvių tautinio sąjūdžio aplinkoje sukurtomis politinėmis programomis – Lietuvos (lietuvių) demokratų partijos (LDP), Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP), – aiškiai buvo orientuojamasi į etnografinės Lietuvos variantą. Bene aiškiausiai iki DVS tai buvo suformuluota 1902 m. LDP programos projekte: „...Tardami „Lietuva – lietuviams“ mes trokštame išgauti mūsų tautai tokią politinę tvarką, kuriai esant lietuviai galėtų patys save valdyti, nepriklausydami svetimiesiems, o kultūriškas jų ugis nebūtų trukdomas. Tai tegali įvykti tik išgavus pilną Lietuvos autonomiją etnografinėse ribose svetimtaučių“³.

Tiesa, E. Motieka pastebi, kad lietuviai (LDP) iki 1905 m. rudens dar svyravo tarp istorinės ir etnografinės Lietuvos. Jis neabejoja, „kad jie iš

¹ J.S-lius [Basanavičius, J.] *Iš didžiojo Vilniaus seimo istorijos*. Vilnius, 1925, p. 20.

² Römer, M. *Litwa. Studium o odrodzeniu narodu litewskiego*. Lwów, 1908, p. 298–299; Motieka, E. *Didysis Vilniaus Seimas. Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 11, p. 54–56; Miknys, R. *Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais. Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1995, t. 10, p. 32–34; Kiaupa, Z. *Lietuvos valstybės istorija*. Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 173.

³ Programas Lietuvių demokratų partijos (projektas). *Varpas*. 1902, Nr. 12, p. 258.

esmės pritarė antrajam variantui, tačiau pripažino, kad kaip taktikos priemonė galėjo būti ir pirmasis⁴. E. Motieka pamini faktus su trumpais jų aprašymais⁵ (jie tampa šios tezės iliustracija), bet jų neanalizuoja. Tad šio straipsnio tikslas – ne tik juos kiek išsamiau pristatyti ar panagrinėti, kaip tai buvo daroma, bet daugiau pasiaiškinti, naudojant iš esmės naratyvinį ir analitinį metodus, kokias problemas taip lietuviams „manevruojant“ buvo galvojama, siekiama spręsti ir ką tie „manevrai“ to meto lietuvių politikams padėjo suvokti?

Problemos aiškinimas. Pirmiausia pažymėtina, kad šis klausimas 1904 m. pab. – 1905 m. buvo svarstomas radikaliajame, arba „kairiajame“, to meto lietuvių tautinio sąjūdžio politinių grupių sparne – demokratų (LDP) ir socialdemokratų (LSDP). Kitaip tuomet dar ir negalėjo būti, nes konservatyvus, arba dešiniojo, sparno politikai, kuriems atstovavo apie „*Vilniaus žinias*“ susitelkę nuosaikieji liberalai ir jau nelegalųjį „*Tėvynės sargą*“ nustoję leisti krikdemiškos orientacijos veikėjai, politinių organizacijų dar nebuvo sukūrę ir neturėjo oficialių programų, kaip kad pirmieji. Be to, dėl tam tikro požiūrio į savo santykius su Rusijos valdžia, jie to ir negalėjo daryti.

Ir čia norėtusi atkreipti dėmesį į vieną faktą: 1905 m. „Varpo“ Nr. 1–2 dėmesį patraukia paryškinta antrašte paskelbta informacija pavadinimu „*Lietuvių ir lenkų irridentų kuopa*“. Jos autorius *P-tis demokratas* (J. Vileišis) gana išsamiai supažindino su Vilniuje 1904 m. gruodį vykusiu, kaip kad tekste pabrėžta, lietuvių – (1) kalbančių lietuviškai ir (2) nesuprantančių lietuviškai – ir lenkų pasitarimu: aprašo organizavimą ir pateikia jo rezoliuciją. Pastarojoje buvo reikalaujama Lietuvos konstitucinės autonomijos, besiremiančios demokratizmo pagrindais,

⁴ Motieka, E. Didysis Vilniaus Seimas. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 11, p. 54.

⁵ Motieka, E. Didysis Vilniaus Seimas. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 11, p. 54–56.

ir Rusijos demokratinio pertvarkymo⁶. Nustatyta, kad pirmuosiuose pasitarimuose iš abiejų pusių dalyvavo demokratinų sluoksnių atstovai, istoriografijoje žinomi Vilniaus lenkų ir lietuvių autonomistų būrelio vardu. Būrelyje dalyvavo Vilniaus LDP kuopos nariai P. Višinskis, J. Vileišis, F. Bortkevičienė, P. Gaidelionis (?), A. Smetona (?), J. Jablonskis, S. Kairys, A. Domaševičius ir Lietuvos lenkų demokratinė inteligentija – T. Vrublevskis, Liudvikas ir Vitoldas Abramovičiai (Ludvik ir Witold Abramowicz), Janas Klotas (Jan Klott), Bronislavas Kšyżanovskis (Bronislaw Krzyżanowski), Jozefas Bukovskis (Jozef Bukowski) ir kiti⁷. Pažymėtina, kad dauguma pastarųjų buvo susiję su LDK bajorija, o aptariamuoju laikotarpiu socialinės padėties požiūriu buvo išėiviai iš stambių ir vidutinių dvarininkų, smulkiųjų bajorų, miestiečių. Bendras jų bruožas – LDK piliečio savimonė, požiūris į Lietuvos ir Baltarusijos teritoriją kaip į vieningą, nedalomą politinę, visuomeninę ir ekonominę visumą. Jie teigiamai vertino lietuvių, taip pat kylantį baltarusių tautinį judėjimą, pasisakė už krašte (Lietuvoje ir Baltarusijoje) gyvenusių lietuvių, lenkų, žydų, baltarusių ir kitų tautų artimą bendradarbiavimą bendram labui. Nenagrinėdami visų motyvų, inspiruojančių jų dalyvavimą šiame būrelyje, konstatuojame remdamiesi istoriografijos tyrimais⁸, kad Vilniaus lenkų demokratiškai nusiteikusi in-

⁶ P-tis [Vileišis, J.] Lietuvių ir lenkų irridentų kuopa. *Varpas*. 1905, Nr. 1–2, p. 3.

⁷ Išsamiau apie tai rašyta: Miknys, R. Vilniaus autonomistai ir jų 1904–1905 m. Lietuvos politinės autonomijos projektai. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1991, t. 3, p. 180–187.

⁸ Romer, M., Romer-Ochenkowska, E. Poliaci. Formy nacjonalnego dviżenija v sovremennyh gosudarstvach. *SPB*. 1910, s. 375; Jurkiewicz, J. Demokraci Wileńscy w latach 1905–1914 (Zarys dzialalności i myśli politycznej). *Acta Baltico-Slavica*. 1983, t. 15, s. 162; Kulakauskas, A. Šaka, atskilus nuo tautos... *Sietynas*. 1988, Nr. 3, p. 96; Miknys, R. Vilniaus autonomistai ir jų 1904–1905 m. Lietuvos politinės autonomijos projektai. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1991, t. 3, p. 182–183; Motieka, E. Didysis Vilniaus Seimas. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 11, p. 52–53.

teligentija XX a. pradžioje jau buvo įsisažmoninusi atskiro nuo naujos Lenkijos buvusios LDK teritorijos plėtros būtinybę, todėl buvo priešiška tiek lenkų, tiek lietuvių šovinistinėms ir separatistinėms tendencijoms. Tai ir atvėrė perspektyvą jos bendrai veiklai su LDP veikėjais, kurie kėlė Lietuvos autonomijos klausimą⁹, buvo nusiteikę tam reikalui ieškoti visų Lietuvoje gyvenusių tautų atstovų paramos. Tokia pastarųjų pozicija nekelia abejonių, nes ji gana išsamiai aptarta ir išnagrinėta lietuviškoje historiografijoje. Pažymėtina tik, kad juos veikti ypač skatino Povilas Višinskis, orientavęs LDP nuo pat 1903-ųjų plėtoti politinę ir kultūrinę veiklą demokratiškas ir pilietines principų linkme. (Ypač raiškūs šia prasme jo straipsnis „Demokrato balsas“, išspausdintas 1905 m. „Varpe“ (Nr. 9–10): „... *Vienu žodžiu, mūsų politiškas idealas – nepriklausoma Lietuva, jos maždaug etnografiškose ribose, pačių gyventojų valdoma su Seimu Vilniuje. Jos vyriausybės, įstatymdavystės, teismo etc. priedermes pildantieji privalo būti renkami visuotiniu, lygiu, slaptu ir betarpišku balsavimu visų suaugusiųjų Lietuvos gyventojų be atžvilgio į tai ar tai lietuvis ar žydas, ar lenkas, ar katalikas, ar liuteris, ar vyras, ar moteriškė; trumpai sakant, kiekvienas turi balsą suaugęs Lietuvos gyventojas be skirtumo tautos, tikėjimo ir lyties*“¹⁰). Atkreipiame dėmesį, kad kiek vėliau prie jų prisijungė Vilniaus žydų ir baltarusių demokratinės orientacijos veikėjai.

Nesigilinant į visas minėtojo būrelio veiklos peripetijas pažymėtina, kad jau diskusijų pradžioje nebuvo sutarta dėl lietuvių pusės pateikto Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose reikalavimo: „[...] visi susirinkusieji (lietuviai, lenkai, žydai ir rusai) reikalauja lietuviams ir kitoms tautoms gyvenančioms Lietuvoje (suprantama etnografiškose ribose) kuo plačiausios autonomijos, paremtos ant demokratizmo pamatų, ku-

⁹ Miknys, R. Vilniaus autonomistai ir jų 1904–1905 m. Lietuvos politinės autonomijos projektai. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1995, t. 10, p. 182.

¹⁰ Demokratas [Višinskis, P.] Demokrato balsas. *Varpa*. 1905, Nr. 9–10, p. 90.

rie tat galėtų pihinteliai užtikrinti tiesas visoms tautoms, gyvenančioms Lietuvoje ir esančioms mažumoje“¹¹. Konstatuotina, kad iš karto lietuvių pozicija – politinės Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose siekis, lietuvių vaidmens besiformuojančioje politinėje (pilietinėje) tautoje pabrėžimas – tapo visų tolesnių nesutarimų ašimi. Tačiau tolesnėje būrelio veikloje, kaip rodo „Lietuvių ir lenkų irridentų kuopos reikalavimai“, pozicijos kiek suartėjo. Kodėl? Ar nusileido lietuviai? Taigi pažvelkime, kas sakoma minėtųjų reikalavimų antrajame punkte: „.../ Reikalaujame, idant rusų konstitucija būtų paremta ant pamatų liuosos federacijos tų šalių (etnografiškose ribose) gyventojų, kurie apreiškę savo tautos ypatingumą (išskirta autoriaus) ir reikalauja autonomijos (pataldystės) savo tautai (Lietuva (išskirta autoriaus), Lenkija, Finai, Ukraina)“¹².

Penktajame punkte buvo ypač pabrėžti tokios autonomijos demokratiniai pagrindai, „kurie užtikrintų lygias teises visoms tautoms, Lietuvoje gyvenančioms, nors ir pasiliekančioms mažumoje“¹³.

Faktiškai būrelio reikalavimams buvo paimtas lietuvių demokratų variantas, kurį jie, kiek pakoregavę, išryškinę svarbiausius niuansus, gynė gegužės ir birželio mėn. vykusiose diskusijose. Kyla klausimas: kas sudarė prielaidų, skatino sutikti su vadinamąja lenkų puse, ar nebuvo kompromiso? Iš tikro buvo. Ir jis slypėjo gana abstrakčiose reikalavimų formuluotėse. Atkreiptinas dėmesys į kituose punktuose vartojamus terminus *Lietuva*, *Lietuvos žemė*, kurie tarsi neutralizuoja antrajame punkte išreikštą etnografinį principą. Juolab kad liko neaišku, koks numatomoje federacijoje lauktų likimas tų tautų, kurios dar neapreiškusios savo „ypatingumo“. Pirmiausia – baltarusių. Tai reikštų, kad buvo palikta galimybė, sprendžiant jų ir panašių į juos tautų likimą,

¹¹ P-tis [Vileišis, J.] Lietuvių ir lenkų irridentų kuopa. *Varpas*. 1905, Nr. 1–2, p. 2–3.

¹² P-tis [Vileišis, J.] Lietuvių ir lenkų irridentų kuopa. *Varpas*. 1905, Nr. 1–2, p. 2–3.

¹³ P-tis [Vileišis, J.] Lietuvių ir lenkų irridentų kuopa. *Varpas*. 1905, Nr. 1–2, p. 2–3.

vadovautis nuostata, jog jos jungiasi prie istoriniu, kultūriniu, ekonominiu požiūriu artimų, „*apreiškusių savo ypatingumą*“ tautų, autonomijų. Taigi šie reikalavimai neužkirto kelio ir istorinei Lietuvos valstybingumo koncepcijai, kurią gynė vietiniai lenkų, o kiek vėliau – žydų ir baltarusių, demokratiškai nusiteikę inteligentai, įgyvendinti. O ir pati etnografinės Lietuvos samprata, kaip rodo artimo lenkų būrelio aplinkai M. Romerio pastebėjimai, aptartomis sąlygomis buvo palanki istorinės Lietuvos perspektyvai. Svarbu, kad etnografinės sienos buvo skiriamos nuo etnolingvistinių. Su Latvija jos buvo nužymėtos tradiciškai kultūriniu, ekonominiu, istoriniu, tautiniu požiūriu susiformavusia riba, su Lenkija – atribojamos, atsižvelgiant į tautinį principą, Seinų ir Suvalkų apskrityse. Su Baltarusija jos apytiksliai buvo tapatinamos su Vileikos, Dysnos apskričių riba, be to, Lietuva turėjo apimti dalį Gardino gubernijos, pradedant nuo jos vidurio vakarų, ir Minsko gubernijos Naugarduko apskritį¹⁴. Remiantis išvardytomis aplinkybėmis, pasidaro visiškai suprantamas lenkų inteligentų palankumas „irridentų“ kuopos priimtiems reikalavimams.

Lietuvių demokratų pusė, jausdama šiose formuluotėse pozicijų nevirtumą, vis dėlto stengėsi tikslinti, konkretinti savo nuostatą dėl Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose. 1905 m. balandžio 7 d. Vilniuje vykusio minėto demokratiškai nusiteikusios lietuvių inteligentijos (jame iš esmės dalyvavo demokratų ir socialdemokratų atstovai)¹⁵ pasitarimo trečiajame reikalavimų punkte buvo pasisakoma už Lietuvos federacinius ryšius su visomis Rusijos valstybės tautomis: „*Autonomiškoji Lietuva susideda lygiomis tiesomis su visomis dabartinės Rusų vals-*

¹⁴ Rōmer, M. *Litwa. Studium o odrodzeniu narodu litewskiego*. Lwów, 1908, p. 395–397.

¹⁵ Kaip nurodo F. Bortkevičienė, Vilniuje, jos salone, buvo susirinkę: J. Bagdonas, J. Vileišis, Jonas Sabas, P. Višinskis, Kazys Ralys, Juozas Jarašius, V. Mickevičius-Kapsukas, S. Kairys (Toliušis, Z. Felicija Bortkevičienė. *Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*. F. 66–13, lap. 14.)

*rybės tautomis ir šalimis federacijon. Santikius, jų tiesas ir priedermes išaiškės parlamentas iš susivienijusių šalių ir tautų atstovų*¹⁶.

Taigi buvo kalbama apie atskirų politinių vienetų savitą sąjungą ir, savaime suprantama, jog, šalia kitų, ir Baltarusija buvo traktuojama kaip vienas iš tokių politinių vienetų ir kartu aiškiai atskiriama nuo Lietuvos. Lietuvos politinės autonomijos etnografinėse ribose samprata čia tapo konkreči ir neginčijamai apibrėžta.

Vis labiau įsibėgėjantys Rusijos revoliucijos įvykiai skubino ieškoti bendrų sprendimų. Balandžio 22–26 d. Maskvoje vykusiame žemstų veikėjų antrajame suvažiavime lenkų atstovai iškėlė Lenkijos autonomijos klausimą, kurį buvo nutarta svarstyti būsimuose forumuose. Suspėta į tą suvažiavimą nusiųsti Vilniaus „irridentų“ atstovą – visoje Rusijoje jau garsų advokatą Tada Vrublevskį¹⁷. Deja, perskaičius suvažiavime „Lietuvių ir lenkų irridentų kuopos“ programą, be didelio rusų liberalų nusistebėjimo, rimtesnio dėmesio ji nesulaukė¹⁸. Todėl atstovui grįžus į Vilnių, autonomistų būrelyje buvo nuspręsta, kad vėl kelti Lietuvos autonomijos klausimą galima tik jį plačiai apsvarsčius, paruošus jam tvirtus teisinius ir politinius teorinius pagrindus. Tam buvo numatyta sušaukti Lietuvos tautų atstovų suvažiavimą Vilniuje.

Toks suvažiavimas įvyko netrukus – gegužės 4 d., ir jame „buvo svarstomas politiškas Lietuvos programos“, tai yra Lietuvos politinės autonomijos klausimas. Suvažiavime dalyvavo lietuviai, baltarusiai, lenkai

¹⁶ P-tis [Vileišis, J.] Lietuvių reikalavimai. *Varpas*. 1905, Nr. 4–5, p. 41.

¹⁷ Toks pasirinkimas buvo paremtas T. Vrublevskio pažintimis su rusų liberalais. Pirmiausia su labai įtakingu tuose sluoksniuose advokatu Vladimiru Danilovičiumi Spasovičiumi. [Hel. Romer [Romer, E.] Šp. Tadeusz-Stanisław Wróblewski. *Kurier Wileński*. 1925, liepos 25.

¹⁸ P-tis [Vileišis, J.] Iš Lietuvos inteligentų susivažiavimų nutarimų. *Varpas*. 1905, Nr. 7–8, p. 73.

ir žydai¹⁹. Bendro nutarimo priimti nepavyko, nes išsiskyrė dvi priešingos nuomonės. Lietuviai griežtai laikėsi savo nustatytos etnografinės Lietuvos koncepcijos, nes, jų nuomone, baigiamąjį lietuvių tautos atgimimo etapą turėjo vainikuoti politinė autonomija. Kitų tautų atstovai tekalbėjo apie istorinės Lietuvos politinę autonomiją. Jų supratimu, istorinė Lietuva apėmė „Severo-zapadnyj Kraj“, arba Lietuvą ir Baltarusiją (Vitebsko, Gardino, Mogiliovo gubernijas, Vileikos ir Dysnos apskritis), ir istorinių, kultūrinių, ekonominių ryšių požiūriu turėjo būti nedaloma²⁰. Nepavykus susitarti, nuspręsta susirinkti dar kartą.

Birželio 1–3 d. Vilniuje vykusiame antrajame Visų Lietuvos tautų suvažiavime svarstyti minėtieji „Lietuvių reikalavimai“. Lietuvių atstovai buvo priversti pagrįsti etnografinės Lietuvos atskyrimą nuo Baltarusijos. Iš esmės neturėdami nieko prieš Baltarusijos autonomiją, pripažindami tautoms ar teritorijoms, sudarančioms atskirą kultūrinę, ekonominę, visuomeninę struktūrą, autonomijų principą teisingu, lietuviai teigė, jog jo įgyvendinimas priklauso nuo tos šalies, krašto gyventojų savimonės. J. Vileišis, aiškindamas lietuvių poziciją, pažymėjo: „*Buvo nurodoma, jog Baltarusijos tautiškas judėjimas nesąs įgavęs dar tam tikros pakraipos link autonomijos, jog galutinai įvykdinimas tos autono-*

¹⁹ Abiejų suvažiavimų dalyvis, Vilniaus gydytojas Antoni Kuczewski (A. Kučevskis), po 20 metų rašytuose atsiminimuose nurodė kai kurių juose dalyvavusių asmenų pavardes. Buvo paminėtos šios: Witold Abramowicz (W. Abramovičius, Vilnius), Stanisław Bagirński (S. Baginskis, Vilnius), A. Domaševičius (Vilnius), Jentys (Minskas), S. Kairys (Vilnius), Zygmunt Kraszewski (Z. Kraševskis, Vilnius), B. Krzyżanowski (Vilnius), A. Kuczewski (Vilnius), Jan Luckiewicz (J. Luckievičius, Vilnius), Zygmunt Nagrodzki (Z. Nagrodzki, Vilnius), Aleksandras Narutavičius (Žemaitija), Alaiza Paszkiewiczuzwna (A. Paškievičiuвна) – „Ciotka“, Jurgis Romas (Vilnius), Ignacy Wirszylło (I. Viršyla, Vilnius), Woźnicki (Vožnickis, Vilnius), Aleksandr Wlasow (A. Vlasovas, Vilnius), Vladimiras Zubovas (Šiauliai) – (Gorśc wspomnień z przed lat 20. *Przegląd Wileński*. 1926, sausio 10, p. 2–4). Be abejo, tai tik dalis dalyvavusiųjų, nes nepamintas išsamiai šiuos forumus aprašęs J. Vileišis.

²⁰ Römer, M. *Litwa. Studium o odrodzeniu narodu litewskiego*. Lwów, 1908, p. 349.

*mijos priderėsiąs tik nuo tų tautos spėkų, kurios norės ją remti, kad pačios minios gali paremti tokius politiškus idealus, negalima esą statyti tokio politiškojo programa, nes jis per daug jau atsiduodąs idealizmu, paprasta fantazija*²¹.

Lietuvių demokratinės orientacijos veikėjų nuomone, baltarusių inteligentų saujelė dar neatstovavo tautai, nes pastaroji buvo „neprabudusi“. Todėl baltarusių formuojamas autonomijos postulatas buvo laikomas nelogiškas, nes jis natūraliai dar nekilo iš tautos atgimimo proceso. Šiai nuomonei apginti argumentų jie turėjo pakankamai. Kaip nurodė šiuos procesus analizavęs M. Romeris, baltarusiai, dar neįveikę sunkumų kelyje į tautinę formaciją, savo etnografinėje teritorijoje buvo labai nevienalyčiai ir ekonominiu, ir kultūriniu požiūriu. Anot jo, aiškiai išsiskyrė: 1) pravoslaviška, rusų kultūros veikiama, Rytų Baltarusija; 2) etnografiniu-kultūriniu požiūriu individualesnė daugiausia pravoslaviška, veikiama tiek lenkų, tiek rusų kultūrų, Vidurio Baltarusija; 3) daugiausia katalikiška, kurioje didžiausia lenkų ir lietuvių kultūrų įtaka, Vakarų Baltarusija, arba Lietuvos Rusia²².

Priešingai baltarusiams, lietuviams politinė autonomija turėjo užbaigti tautos konsolidaciją, natūralų jos kultūrinės plėtros etapą. Šiame kelyje mažiausiai komplikacijų žadėjo suvažiavime ginama etnografinės Lietuvos koncepcija.

Nedidelis būrelis baltarusių inteligentų, remdamiesi istorinės Lietuvos koncepcija, siekė bendros Lietuvos ir Baltarusijos autonomijos, tikėdamiesi atsiriboti nuo rusų ir lenkų kultūrinės įtakos ir, padedant atgimusiai Lietuvai, sužadinti savo tautos gyvastį. Beje, jie šiame suvažiavime pirmą kartą atkreipė lietuvių dėmesį į tai, jog, nepriėmus jų

²¹ P-tis [Vileišis, J.] Iš Lietuvos inteligentų susivažiavimų nutarimų. *Varpas*. 1905, Nr. 7–8, p. 74.

²² Römer, M. *Litwa. Studium o odrodzeniu narodu litewskiego*. Lwów, 1908, p. 349–350.

siūlymų, bus keliamas Vilniaus priklausomybės baltarusiams klausimas.

Lietuvos ir Baltarusijos lenkai ir žydai, politiškai (pilietybės prasme) dar nesusijungę su lietuvių tauta, geresnę perspektyvą matė istorinės Lietuvos politinėje autonomijoje²³. Lietuvos lenkų demokratinė inteligentija suvažiavimuose į pirmą vietą kėlė istorinę teisę, išžiūrėdama joje daug rimtesnį pagrindą, nei tautos apsisprendimo teisė Lietuvos politinei autonomijai įgyvendinti, o ypač – iškeliant jos klausimą oficialiems politiniams svarstymams to meto Rusijos aplinkoje. LDK istorinės ir kultūrinės tradicijos, teritorijos ekonominis bendrumas, LDK pilietinės savimonės rudimentai, paremti naujais demokratiniams valdymo principais, jų manymu, galėjo garantuoti visų čia gyvenančių tautų normalų būvį ir evoliuciją. Jiems buvo nesuprantama, kaip galima skaidyti vieną kūną į dvi dalis. Be abejonės, lenkiškai kalbantis elementas labiausiai jautė tos teritorijos bendrumą, taip pat kaip ir žydai, joje sudarė nedalomą visumą ir tautiniu požiūriu. Tai dar labiau stiprino jų motyvus, skatinančius veikti istorinės Lietuvos politinės autonomijos kryptimi.

Vis dėlto kompromisiniai sprendimai, siekiant pateikti bendrą programą rusų liberalų forumams, paskutiniajame Visų Lietuvos tautų atstovų suvažiavime buvo surasti. Juose buvo pripažinta būtinybė siekti tiek Lietuvos, tiek ir Baltarusijos politinės autonomijos. Jų tarpusavio santykiams, kaip ir santykiams su Rusija, nustatyti buvo numatyta sušaukti **steigiamąjį susirinkimą** Vilniuje „nuo visų Lietuvos ir Baltarusijos gyventojų“²⁴. Taigi iškeliant „steigiamojo susirinkimo“ arba „steigiamojo seimo“ idėją, kuri apskritai buvo populiari viso aptariamo laikotarpiu metu, ypač tarp lietuvių socialdemokratų, abiejų pusių tikėta-

²³ P-tis [Vilcišis, J.] Iš Lietuvos susivažiavimų nutarimų. *Varpas*. 1905, Nr. 7–8, p. 75; Kairys, St. *Tau Lietuva*. Boston, 1964, p. 119.

²⁴ P-tis [Vilcišis, J.] Iš Lietuvos susivažiavimų nutarimų. *Varpas*. 1905, Nr. 7–8, p. 75.

si, kad „konstituanta“ galutinai išriš šį „Gordijaus mazgą“ vienos pusės naudai. Tvirčiau, matyt, jautėsi istorinės Lietuvos koncepcijos šalininkai, nes lietuviai pasiliko teisę šaukti savo atskirą „Visuotinį lietuvių susirinkimą“. Faktai rodo, jog lietuviai toliau plėtojo savarankišką politinę liniją. Tuoj pat po šio suvažiavimo Panevėžyje LDP iniciatyva buvo surengtas „Lietuvių, susidedančių iš visokeriopų Lietuvos draugijos luomų; šeimynų grynai lietuviškomis ir lenkiškoms tradicijomis atstovų“²⁵ susirinkimas, sudėjęs taškus lietuviams atstovavusių autonomistų projektuose. Išplečiant Vilniuje kovo mėn. priimtus „Lietuvių reikalavimus“, susirinkimo pirmuose dviejuose nutarimų punktuose buvo pažymėta: „1. Federalinis sutvarkymas reorganizuotosios Rusų Viešpatystės vienat-vienas pritinka. 2. Prie šios federatijos Lenkų karalystė ir Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė prisideda kaipo trys savarankės kitą kitai lygios etnografiškai-politiškos vienetas: Lenkija, Lietuva ir Baltarusija su trimis provincijiniais seimais: Varšuvoje, Vilniuje ir Minske. N.B. Ukrainos šalįs padaro atskirą politišką vienetą su seimu Kijeve“²⁶.

Toliau buvo nusakomi demokratiniai valdymo principai, pažymima, jog „etnografiškai skirtinga mažuma prisideda prie didžiumos ir pritaria politiškosios jos aspiracijoms“, taip pat atskiru punktu pabrėžiama: „Lenkiškosios kultūros Lietuvos piliečiai už viešpataujančių krašto kalbą pripažįsta lietuvišką ir jos mokėjimą pripažįsta būtinai reikalingu kiekvienam. Kiti gi Lietuvos piliečiai lenkišką kalbą ir kultūrą laiko lygioje pagarboje, rūpinasi pramokti ir jos vartojimą namie ir viešuose susirinkimuose pripažįsta teisingu. Taip pat ir su kitomis kalbomis“²⁷.

Šiais sprendimais ir buvo užbaigtos „dvejonės“ dėl Lietuvos autonomijos formulės. Taip buvo žengtas dar vienas ryžtingas žingsnis nuo modifikuoto istorinio valstybingumo idėjos, kurią dar galima rasti net

²⁵ P-tis [Vileišis, J.] Iš Lietuvos susivažiavimų nutarimų. *Varpas*. 1905, Nr. 7–8, p. 75.

²⁶ P-tis [Vileišis, J.] Iš Lietuvos susivažiavimų nutarimų. *Varpas*. 1905, Nr. 7–8, p. 75.

²⁷ P-tis [Vileišis, J.] Iš Lietuvos susivažiavimų nutarimų. *Varpas*. 1905, Nr. 7–8, p. 75.

garsiajame, iš esmės Jono Basanavičiaus, tų pačių metų lapkričio mėn. parengtame „*Memorandume Rusijos Ministrų Tarybos pirmininkui grafiui S. Vitei*“²⁸, – projektuojamo naujojo, kurio esmę išreiškė tautinė valstybė, link. Didysis Vilniaus Seimas su savo Lietuvos autonomijos formuluote padėjo tašką šiose lietuvių politikų paieškose.

Išvados

Apibendrinant reikia pabrėžti:

1. Demokratinės orientacijos lietuvių politiniai veikėjai dar iki Didžiojo Vilniaus Seimo – 1904–1905 m., siekdami aktualizuoti „Lietuvos autonomijos“ klausimą to meto Rusijos liberalių politikų jėgų aplinkoje, bandė derinti savo etnografinės Lietuvos koncepciją su demokratiškai nusiteikusių Lietuvos lenkų, Vilniaus baltarusių ir žydų veikėjų ginamu Istorinės Lietuvos projektu. Taip jie norėjo užkirsti kelią galimiems kitiems Lietuvos autonomijos projektų teikimams, kurie būtų kėlę pavojų, kad apskritai toks klausimas, šalia Lenkijos ir Suomijos autonomijų, būtų pripažintas Rusijos politinio gyvenimo realija.

2. Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose korekcijos Istorinės Lietuvos projekto link 1905 m. lietuvių politikų buvo daromos siekiant pritraukti Lietuvos lenkų, Vilniaus baltarusių ir žydų demokratinės

²⁸ „1) Lietuviai, pripažindami, kad jų apgyventoji teritorija (šalis), nuo istoriškųjų laikų apima „lietuvių gubernijas“ Šiaur-vakarinio krašto: Vilniaus, Kauno, Gardino, dalį Kuršo ir priskirtąją nuo Vienos kongreso laikų prie Lenkijos, Suvalkų guberniją, laiko jas iš etnografiškojo atžvilgio, lietuviškomis, gyvenančius tose gubernijose tarp lietuvių lenkus, žydus, rusus ir kitus – paskesnių laikų atėjūnais, o gudus (baltarusius) suslavėjusiais lietuviais, ir nunai gyvenančius kaimuose su lietuviškais vardais ir lietuviška architektūra“. (Lietuvių Memorandumas Rusijos Ministrų Tarybos pirmininkui grafiui S. Vitei (1905 m. lapkričio 5 (18 d.)). Publikacija „Memorandum“: Motieka, E. Didysis Vilniaus Seimas. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 11, p. 282).

orientacijos politikus savo siekiams Lietuvos autonomijai etnografinėse ribose įgyvendinti ir išvengti su baltarusiais bei lenkais konfrontacijos dėl LDK istorinio-kultūrinio paveldo ir Vilniaus priklausomybės.

3. Minėtųjų diskusijų aplinkoje lietuvių politiniai veikėjai, iš esmės, galutinai atmetė Istorinės Lietuvos projektą kaip keliantį pavojų užbaigti modernios lietuvių tautos konsolidaciją, ir netgi apskritai lietuvių tautos egzistencijai. Diskusijos atskleidė, jog lietuviai nuogaštavo, ar pajėgs dar nesustiprėjusi lietuvių kultūra atsispirti ne tik senas tradicijas, bet ir potencialias sąlygas plėtotis turinčiam LDK kultūros lenkiškajam variantui. Todėl jie, remdamiesi lietuvių tautos interesais, rinkosi kelią, kuris vedė į tautinę valstybę, tačiau komplikavo modernios lietuvių tautos ryšį su LDK valstybine ir kultūrine tradicija.

4. Minėtos diskusijos tapo viena iš priežasčių, atsisakant per visus 1905 metus buvusios labai populiarios Steigiamojo seimo sušaukimo idėjos, nes jame vėl galėjo iškilti Istorinės Lietuvos projektas. Antra vertus, šios diskusijos išryškino poreikį šaukti išskirtinai „Lietuvių susirinkimą“, kuris ir turėjo užtvirtinti Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose formulę kaip modernios lietuvių tautos valios išraišką. Tokiu susirinkimu ir tapo 1905 m. gruodžio 4–5 dienomis įvykęs Didysis Vilniaus Seimas.

BETWEEN HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC LITHUANIA: WERE ATTEMPTS MADE TO LOOK FOR A FORMULA OF AUTONOMOUS LITHUANIA IN 1905?

RIMANTAS MIKNYS

Summary

Keywords: The Lithuanian Congress of Vilnius; Provisional Seimas Concept; Concept of Modern Lithuanian statehood; Ethnographic Lithuanian Autonomy; Autonomy of historical Lithuania; Lithuanian and Belorussian political autonomy; State-and cultural tradition of the Grand Duchy of Lithuania; Vilnius democratic intellectuals (Lithuanian, Polish, Belorussian, Jewish).

The article unfolds a topical problem of Lithuanian historiography analyzing the political history of Lithuania – how and when the concept of modern statehood of Lithuania was formed. The article aims at a more comprehensive presentation and analysis than the ones available in the previous historiography, focusing on the motives of Lithuanian politicians when choosing between the historical and ethnographical formulae of Lithuanian statehood, paying less attention to the ways this was done but using in essence narrative and analytical methods to elaborate more on the issues that the Lithuanians thought of and strived to solve by political manoeuvres as well as what the Lithuanian politicians

of that days managed to perceived with the help of these political manoeuvres. On the grounds of the research, the statement is made that in 1904-1905, yet before the Great Vilnius Seimas, the Lithuanian political democrats aspiring to proclaim the question of “Lithuanian autonomy” within the Russian liberal political forces of the time tried to adjust their concept of ethnographic Lithuania to the project of historical Lithuania that was supported by democratically-minded Lithuanian Poles, Vilnius Belorussians, and Jews. Thus, they wished to prevent other possible projects of Lithuanian autonomy that might have caused a threat that, in general, such a question alongside the autonomies of

Poland and Finland could be eliminated from the Russian political life realities.

In 1905, the corrections of Lithuanian autonomy within ethnographic borders approaching the project of historical Lithuania were made by Lithuanian politicians in order to attract the democratic intellectuals (Lithuanian Poles, Vilnius Belorussians, and Jews) to fulfil their objectives of ethnographic Lithuanian autonomy and avoid the confrontations with Belorussians and Poles concerning historical and cultural heritage of the Grand Duchy of Lithuania as well as Vilnius dependence.

Within the context of the discussions described in the research, the Lithuanian politicians, in principle, rejected the vision of the autonomy of historical Lithuania for good as the one causing a threat to the completion of the consolidation of modern Lithuanian nation and, in general, even to the existence of Lithuanian people. The discussions revealed that Lithuanians feared that unstable Lithuanian culture could not manage to resist the Polish

variant of the culture of the Grand Duchy of Lithuania that not only had long-standing traditions but also the potential conditions to spread. Therefore, referring to the interests of the Lithuanian nation, they chose the vision that led to the national unity but which complicated the relation of a modern Lithuanian nation with the state- and cultural tradition of the Grand Duchy of Lithuania.

The discussions analyzed in the research became one of the main reasons to refuse the concept of assembling the Provisional Seimas, the idea that was very popular during entire 1905, as there again the project of historical Lithuania could have been raised. On the other hand, the discussions highlighted the need to convene exclusively "Lithuanian assembly" that had to consolidate the formula of ethnographic Lithuanian autonomy as an expression of the will of the modern Lithuanian nation. The Great Vilnius Seimas (Great Assembly of Vilnius) that was held on December 4-5, 1905, became such an assembly.

Įteikta 2005 m. gruodžio 14 d.